

Colloquium 1(45)/2022
ISSN 2081-3813, e-ISSN 2658-0365
CC BY-NC-ND.4.0
DOI: <http://doi.org/10.34813/06coll2022>

FOTOTEKSTY STUDENTÓW PEDAGOGIKI JAKO PRETEKST DO REFLEKSJI I KONSTRUOWANIA AUTOPORTRETÓW FOTOGRAFICZNYCH

Student's photo-texts as a pretext for reflection and constructing photographic self-portraits

Marta Gliniecka
Akademia Pomorska,
Instytut Pedagogiki
e-mail: marta.gliniecka@apsl.edu.pl
ORCID 0000-0002-5620-9757

Streszczenie

Fotografia – jako medium wizualne – staje się ważnym narzędziem autoekspresji oraz konstruowania tożsamości, co stwarza okazję do pogłębiania samoświadomości młodych ludzi. Artykuł prezentuje wyniki wizualnych badań jakościowych z udziałem studentów pedagogiki. W ramach projektu badawczego zastosowano technikę autofotografii, polegającą na samodzielnym wytwarzaniu materiałów wizualnych przez uczestników badań. Celem badań było poznanie możliwości, jakie stwarza fotografia w zakresie kreowania własnego wizerunku oraz zgłębienie wiedzy na temat tego, czy może stać się elementem budowania postawy refleksyjności w kontekście postrzegania samego siebie. W części badawczej przedstawiono wybrane autoprezentacje studentów w postaci autoportretów fotograficznych. W toku analizy wyróżniono także określone kategorie fototekstów ze względu na charakteryzujące je cechy (refleksyjne, mozaikowe, autokreacyjne).

Słowa kluczowe: fototeksty, autoprezentacja, tożsamość, autorefleksja.

Abstract

Photography – as a visual medium – becomes an important tool for self-expression and identity construction, which creates an opportunity to deepen the self-awareness of young people. The article presents the results of visual qualitative research with the participation of students of pedagogy. As part of the research project, the autophotography technique was used, consisting in the independent production of visual materials by research participants. The aim of the research was to learn about the possibilities that photography creates in terms of creating one's own image and to broaden the knowledge of whether it can become an element of building an attitude of reflectivity in the context of self-perception. The research part presents selected self-presentations of students in the form of photographic self-portraits.

In the course of the analysis, certain categories of photo texts were also distinguished according to their characteristic features (reflective, mosaic, self-creative).

Keywords: photo-texts, self-portrait, self-presentation, identity, self-reflection.

Wprowadzenie teoretyczne, czyli krótkie omówienie historii fotografii

Historia fotografii sięga XIX wieku, kiedy to Louis Daguerre opatentował technikę nazywaną dagerotypią, umożliwiającą otrzymywanie zdjęć. W 1839 roku Robert Cornelius stworzył pierwszy autoportret fotograficzny, który można uznać za najstarsze selfie. Od początku istnienia fotografii spierano się o jej status. Część artystów uważała ją za medium o charakterze dokumentacyjnym, które dąży do odwzorowania rzeczywistości. Inni traktowali fotografię jako dziedzinę sztuki operującą symbolem i metaforą, jak i technikami znanymi ze sztuki malarskiej (gra światłem, ustawienie postaci). W XIX wieku znane były alegoryczne obrazy fotograficzne, jak chociażby „Dwie drogi życia” autorstwa Oscara Gustave’a Rejlandera. Do historii przeszły także artystyczne portrety dziecięce Lewisa Carrolla, który zasłynął jako autor „Alicji w Krainie Czarów”. W obrębie fotografii – od samego początku – rozwijało się wiele nurtów takich jak: fotografia portretowa, krajobrazowa, reklamowa, reporterska czy artystyczna. Przełomowym wydarzeniem była produkcja aparatu firmy Kodak, która zapoczątkowała narodziny fotografii masowej (Briggs, Burke, 2010, s. 222). Sprzęt fotograficzny stał się bardziej dostępny, dzięki czemu więcej osób mogło dokumentować różne wydarzenia (społeczne, polityczne, turystyczne). W. J. T. Mitchell (1994) zwraca uwagę, że rozwój nowych mediów zapoczątkował „zwrot wizualny” w kulturze, zmieniając perspektywę odbioru świata z językowej na obrazocentryczną. Zgodnie z refleksją Susan Sontag robienie zdjęć nie tylko stwarza możliwość wyrażania własnych przeżyć, ale też nadawania im znaczeń. „Fotograf ukrywa się za aparatem i stwarza maleńki fragment innego świata- świata obrazów, który głośno obwieszcza, że przetrwa nas wszystkich” (Sontag, 1986, s. 13).

Na przełomie XX/XXI wieku aparat fotograficzny stał się narzędziem emancypacyjnym. Wielu artystów – w tym także Polaków – traktowało fotografię jako wyraz artystycznych poszukiwań. Warto przywołać słynne autoportrety Stanisława Ignacego Witkiewicza, który eksperymentował z formą, stosując m.in. technikę zwielokrotnionego portretu. Znany malarz i dramatopisarz traktował zdjęcia jako narzędzie ekspresji, które może służyć wyrażaniu szerokiego spektrum emocji. Fascynację fotografią podzielał także inny artysta – Zdzisław Beksiński, którego kolekcja zdjęć po dziś dzień jest przechowywana w Muzeum Narodowym we Wrocławiu oraz Muzeum Historycznym w Sanoku, dokumentując tym samym najważniejsze osiągnięcia fotografii XX wieku (Jurecki, 2015). Dla holenderskiej badaczki Mieke Bal zdjęcie stanowi rodzaj zwierciadła: „w lustrze podmiot napotyka własne wyobrażenie, wizualną pamięć, przeszłość” (2012, s. 154). Uchwyczone na fotografiach obiekty stają się pretekstem do snucia opowieści, która może przybrać postać relacji autobiograficznej.

Roland Barthes (2012) traktował obraz fotograficzny jako rodzaj otwartego systemu semiologicznego, który zależy od społecznego i kulturowego odczytania. Według badacza w czasie interpretacji obrazu należy uchwycić zależności między tym, co przedstawia w swojej bezpośredniej warstwie, a ukrytymi symbolami.

Intensywny rozwój technologii sprawił, że do grona nowych fotografów dołączyły także dzieci i młodzież, która w związku „z upowszechnieniem się względnie niedrogiego sprzętu cyfrowego otrzymała dostęp do krainy fotografii“ (Olechnicki, 2009, s. 161). Dzisiaj każdy może stworzyć zdjęcie i wystawić je na publiczny widok, co sprzyja procesom „narratywizacji jaźni”, rozumianej jako „relacjonowanie fali przepływających przez jednostkę doznań” (Jacyno, 2010, s. 79). Fotografie cyfrowe wyrażają dominujące wartości współczesnej kultury, takie jak: indywidualizm, tymczasowość czy fragmentaryczność. Stają się też ważnym narzędziem komunikacji oraz kreowania własnego wizerunku, a jednocześnie stwarzają możliwość demonstrowania statusu społecznego (Dijck, 2010, s. 134). Zdjęcia pozwalają bowiem utrwalić wizerunek człowieka w korzystnej dla niego roli społecznej, w czasie ważnych wydarzeń, takich jak: wesela, studniówki czy absolutoria. Coraz częściej służą także dokumentowaniu życia codziennego. Niewątpliwie przyczyniły się do tego media społecznościowe, które nieustannie zachęcają internautów do dzielenia się osobistymi przeżyciami oraz udostępniania kolekcji prywatnych zdjęć, w tym także autoportretów. Magdalena Szpunar (2016, s. 76) traktuje selfie jako praktykę społeczną, stanowiącą wyraz samoafirmacji, co staje się znakiem „kultury cyfrowego narcyzmu”.

Fotografie prowokują do podejmowania aktywności ryzykownych oraz sprawdzania granicy swoich możliwości. Stąd też popularnością cieszą się ekstremalne selfie, które wykonuje się w miejscach uznawanych za trudno dostępne i niebezpieczne (zdjęcia z pędzącego pociągu, na klifie czy w oknie wieżowca). Młody człowiek jest gotowy ponieść wysokie ryzyko, ponieważ pragnie zyskać akceptację w gronie rówieśników. Oryginalne zdjęcia pomagają mu konstruować wizerunek osoby odważnej i nietuzinkowej. Potwierdzają to badania fotoblogów przeprowadzone przez Krzysztofa Olechnickiego. Z analizy badacza wynika, że zdjęcia autoportretowe na fotoblogach przeważnie „utrzymane są w konwencji abstrakcyjno-symboliczno-artystycznej (twarz ukryta w cieniu, zarys sylwetki, odbicie, pikselizacja) albo autoironiczno-humorystycznej (karykatura, śmieszna mina)” (Olechnicki, 2009, s. 292).

Pierre Bourdieu pisał o tym, że fotografia, poza swoją warstwą bezpośrednią, wyraża także „podzielany przez grupę system postrzegania, myśli, wartości i rozumienia” (1990, s. 6). Stąd też, w dobie kultury konsumpcji zdjęcia prezentowane w Internecie – to rozmaite obrazy związane z cielesnością. Już sam wybór gatunku i konwencji narzuca określony repertuar tematów. Młodzi ludzie chętnie sięgają po konwencje fotograficzne, które odnajdują na portalach społecznościowych, takich jak Facebook czy Instagram. W ten sposób popularne serwisy internetowe mają znaczący wpływ na kształt wizualnych opowieści, co ogranicza możliwości samodzielnej kreacji.

Zdjęcia cyfrowe są także wykorzystywane do autoprezentacji, rozumianej jako „celowe działanie zmierzające do wytworzenia w otoczeniu społecznym (audytorium) pożądanego przez jednostkę wizerunku własnej osoby” (Szmajke, 2002, s. 124).

Środkiem autoprezentacji może być zarówno zachowanie niewerbalne (ubiór, mowa ciała), jak i werbalne (opis swoich zainteresowań, poglądów). Odnosząc się do założeń teorii dramaturgicznej Ervinga Goffmana można powiedzieć, że „za pomocą działań z wykorzystaniem dekoracji i fasady osobistej, jednostka pragnie ukazać innym swoją twarz, czyli obraz samej siebie ukształtowany zgodnie z uznanymi społecznie atrybutami” (Sztompka, 2012, s. 115).

Wszystkie elementy fasady (ubiór, makijaż, wyraz twarzy, ornamentacja ciała) stają się nośnikami znaczeń. Przedmioty, którymi się otaczamy, także mogą służyć budowaniu wrażenia scenicznego oraz przekazu informacyjnego na temat tego, jak chcemy być postrzegani przez otoczenie.

Współcześnie autoprezentacja ma miejsce nie tylko na scenie życia społecznego, ale także w przestrzeni Internetu. Wizerunek sieciowy ma charakter dynamiczny i może się zmieniać pod wpływem interakcji z odbiorcą. Marianna Michałowska traktuje fototeksty jako „intencjonalnie wytworzoną konstrukcję, odnoszącą się do fotograficznych obrazów materialnych obiektów, reprezentującą kulturowe znaczenia i indywidualne doświadczenia odbiorców” (2012, s. 12).

Z kolei Justyna Nowotniak podkreśla, że „zdjęcia stają się nośnymi elementami narracji człowieka o świecie i formą globalnej komunikacji” (2012, s. 9). W tym aspekcie tworzenie fototekstów może stanowić ważny element budowania koncepcji siebie oraz sprzyjać refleksji nad własnym życiem, co jest niezwykle ważne z punktu widzenia edukacji.

Metodologia projektu badawczego

Fotografia coraz częściej jest wykorzystywana przez badaczy nauk społecznych. Materiały wizualne mogą służyć zarówno prezentacji wyników, jak i pozyskiwaniu danych empirycznych oraz wywoływaniu autonarracji (wywiady fotograficzne). Krzysztof Konecki (2005, s. 45) wymienia cztery strategie badawcze z użyciem fotografii, do których zalicza: aktywne fotografowanie, analizę zdjęć jako materiałów zastanych, fotografię jako ilustrację wyników badań, czy też połączenie obu strategii. Z kolei Łukasz Rogowski (2019, s. 60) dostrzega związki fotografii z badaniami biograficznymi oraz jej potencjał w budowaniu autorefleksyjności. Prowadzenie dzienników wizualnych, które dokumentują bieżące życie codzienne respondentów, nie tylko daje wgląd w historie życia pojedynczych osób, ale też skłania ich autorów do pogłębionej refleksji nad własnym życiem. W tym aspekcie fotografia może stanowić wartościowe „źródło wiedzy o życiu pojedynczego człowieka, jego indywidualnych doświadczeniach i przemianach” (Lalak, Ostaszewska 2016, s. 197).

Zmieniające się funkcje fotografii we współczesnej kulturze oraz jej znaczący udział w procesach tożsamościowych, zainspirowały mnie do przeprowadzenia własnego projektu badawczego z udziałem studentów pedagogiki (studia stacjonarne drugiego stopnia, wiek 23–24 lata). Uczestnicy zajęć otrzymali zadanie stworzenia fototekstów, które miały zaprezentować ich samych w kontekście przejawianych pasji, cech osobowych, czy preferowanych aktywności. Zgodnie z przyjętym założeniem, zdjęcia miały stanowić autoportrety fotograficzne. Uczestnicy badań sami decydowali o wyborze scenerii zdjęcia, odgrywanej roli czy wykorzystanych przez siebie rekwizytach. Problem badawczy został skonstruowany w postaci pytania: Jakie fotonarracje konstruuja studenci o sobie? (W jakich rolach społecznych występują na zdjęciach i jakie cechy osobowe prezentują? Jakich rekwizytów używają oraz w jakich sceneriach robią sobie zdjęcia?). W projekcie badań jakościowych wykorzystałam autofotografię, w ramach której uczestnicy samodzielnie wykonali zdjęcia na zadany temat, aby wyrazić własne przeżycia oraz sposób rozumienia świata.

Ostatecznie dokonano analizy 25 fotoalbumów (20 kobiet i 5 mężczyzn) razem z ich werbalnymi opisami, ponieważ w procesie interpretacji ważna jest także analiza autorskich komentarzy do wykonanych zdjęć. Pozyskany materiał wizualny (fotografie) poddano interpretacji hermeneutycznej, która odwołuje się do motywów i intencji fotografujących oraz osób przedstawionych na zdjęciu. W projekcie badawczym posłużono się także analizą treści oraz analizą semiologiczną według Gillian Rose (2010), która odnosi się do kulturowej warstwy znaczeń w postaci znaków i symboli. Według badaczki w czasie analizy należy wziąć pod uwagę trzy wymiary fotografii: produkcji, odbiorcy oraz samego obrazu. Istotny jest zarówno zewnętrzny kontekst zdjęcia (okoliczności powstania), jak i wymiar techniczny (kolorystyka, sposób kadrowania, operowanie światłem czy technika fotograficzna). Zgodnie ze wskazaniem Rolanda Barthesa, w pierwszym etapie analizy dokonano identyfikacji obiektów przedstawionych na zdjęciach (poziom denotacji). Następnym krokiem było ustalenie symbolicznego znaczenia obrazu (poziom konotacji) oraz „zakotwiczenie” jego znaczenia w tekście. W przypadku analizy komentarzy do zdjęć zastosowałam analizę narracyjną wg Grahama Gibbsa (2011, s. 114), która koncentruje się na wyrażeniach językowych, takich jak: wykorzystane metafory czy wyrażenia odnoszące się do emocji nadawcy.

Fotografia jako narzędzie autorefleksji, czyli prezentacja wyników badań

Ze względu na założenia projektu badawczego do analizy wybrałam fotografie, na których studenci występowali sami. W czasie analizy brałam pod uwagę zarówno scenerię zdjęć, mowę ciała, jak i wykorzystywane rekwizyty, które w sposób symboliczny prezentowały pasje studentów, cechy osobowe czy pełnione role społeczne i zawodowe. Fotografie były wykonywane w rozmaitych przestrzeniach (miasto, dom, plenery natury). Były to zarówno zdjęcia w przestrzeniach otwartych (boisko

szkolne, stadion sportowy), jak i w budynkach sakralnych oraz instytucjach kultury. Wśród zdjęć wykonanych w przestrzeni miejskiej można wyróżnić trzy obszary tematyczne:

- formy spędzania czasu wolnego (udział w wydarzeniach kulturalnych i sportowych);
- aktywność religijna (pielgrzymki, rekolekcje);
- prezentowanie ról społecznych i zawodowych (wolontariat, harcerstwo, straż pożarna).

Ciekawą kategorię stanowią zdjęcia wykonane na stadionach, które w sposób symboliczny odnoszą się do postawy życiowej studentów (przestrzegania zasad fair play, szacunku dla drugiego człowieka, jak i dążenia do realizacji wyznaczonych celów). Przy okazji stają się także pretekstem do zaprezentowania zainteresowań uczestników badań związanych z wydarzeniami sportowymi. Przykładem może być fotografia zrobiona w czasie meczu siatkarki, na którym studentka trzyma w dłoniach flagę Polski. Na jej twarzy widać barwy narodowe, co ma podkreślać przywiązanie do własnego kraju. W swojej narracji określa siebie jako patriotycznego kibica.

Kolejnym ważnym miejscem była przestrzeń domu rodzinnego, która została wykorzystana do zaprezentowania pasji i talentów. Przeważnie były to takie miejsca, jak: kuchnia, pokój, sypialnia czy pracownia artystyczna. Zdjęcia wykonywane w kuchni miały pokazać talenty kulinarne, a metafory związane z gotowaniem w sposób symboliczny odnosiły się do życia studentek, o czym świadczy komentarz: „życie jest jak gotowanie, trzeba umieć zachować odpowiednie proporcje”. Warto zauważyć, że dziewczyny nie chciały prezentować się w roli gospodyń domowych. Przyrządzanie posiłków traktowały jako rodzaj pasji, a nie obowiązku.

Mężczyźni rzadko fotografowali się w przestrzeni domu. Pojawiło się jedno zdjęcie studenta, który prezentuje swoje mieszkanie. Bohater fotografii stoi na korytarzu przy uchylonych drzwiach i wykonuje gest zapraszający do środka. Można powiedzieć, że to rodzaj demonstracji statusu społecznego.

Dom kojarzy się z poczuciem bezpieczeństwa i intymnością, stąd to właśnie w tym miejscu studentki chciały pokazać swoje pasje i zamiłowania, opowiadając o wywołanych przez nie emocjach. Zdjęcia prezentujące studentki na łóżku, w czasie oglądania filmu czy czytania książek miały wyrazić zainteresowania autorek, a jednocześnie pokazać wewnętrzny świat uczuć młodych kobiet. Przestrzeń łóżka niesie skojarzenia związane z odpoczynkiem i regeneracją. W ten sposób bohaterki zdjęć pokazują, że czynności kojarzone z relaksem stają się dla nich okazją do refleksji oraz rozwoju osobistego. To czas, który mogą poświęcić sobie.

Młode kobiety prezentowały się także w przestrzeni pracowni artystycznej w trakcie wykonywania różnego rodzaju prac manualnych (kartki okolicznościowe, malunki i szkice). Studentki traktują swoje pracownie jako przestrzeń samorealizacji i ekspresji twórczej. To tam czują się wolne i niezależne, ponieważ mogą tworzyć to,

co im się podoba poprzez dobór materiału, kolorów czy odpowiedniej tekstury. Na uwagę zasługuje artystyczny autoportret studentki w postaci kolażu. Na zdjęciach widzimy prace plastyczne autorki wykonane w różnych technikach oraz zdjęcie typu selfie, na którym dziewczyna występuje z atrybutami artysty (słuchawki muzyczne i ołówek). Sama siebie opisuje krótko: „Tworzę, szkicuję, maluję. Po prostu tworzę coś z niczego”. Punctum zdjęcia, które przyciąga wzrok, to postaci dwóch koni, które stykają się ze sobą w czułym geście. Koń przywołuje takie skojarzenia, jak wolność, niezależność czy nieokiełznana żywotność, ale przedstawiona relacja matki i młodego żrebaka, daje nowy trop interpretacyjny w postaci symbolicznego wyrażenia troski i wrażliwości autorki wobec tego, co bezbronne. Co ciekawe, w dolnym rogu kolażu znajduje się także wizerunek lwa, który na kontraście symbolizuje siłę i odwagę. Autoportret dziewczyny oscyluje wokół takich wartości, jak niezależność, dążenie do celu, ale też uważne spojrzenie i troska o innych.

Fot. 1. Autoportret jako pretekst do prezentowania pasji

Bardzo interesujące w sensie poznawczym okazały się zdjęcia stworzone w przestrzeni ogrodu, która pozostaje obszarem granicznym między światem natury i kultury, będąc też symbolem rozwoju duchowego. Przestrzeń ogrodu niesie także skojarzenia związane z twórczością, co tłumaczy, dlaczego akurat w tej scenerii studentki prezentowały także swoje pasje artystyczne związane z muzyką. Na uwagę zasługuje autoportret dziewczyny z gitarą. Na kolorowym zdjęciu nie widać twarzy, tylko dłonie studentki. Autorka celowo zastosowała efekt makro. Rozmazane tło sprawia, że na pierwszy plan wysuwają się palce, które ułożyła na strunach gitary, aby uderzyć odpowiedni akord. Na zdjęciu została ukazana sama czynność gry na gitarze, co sugeruje, że bohaterka zdjęcia chce być postrzegana jako osoba twórcza. Istotny dla odczytania fotografii jest także komentarz słowny, który stanowi fragment wiersza

Ludwika Jerzego Kerna: „Czym jest muzyka? Może po prostu niebem, z nutami zamiast gwiazd”. W ten sposób autorka dzieli się nie tylko swoją pasją muzyczną, ale także zamiłowaniem do poezji.

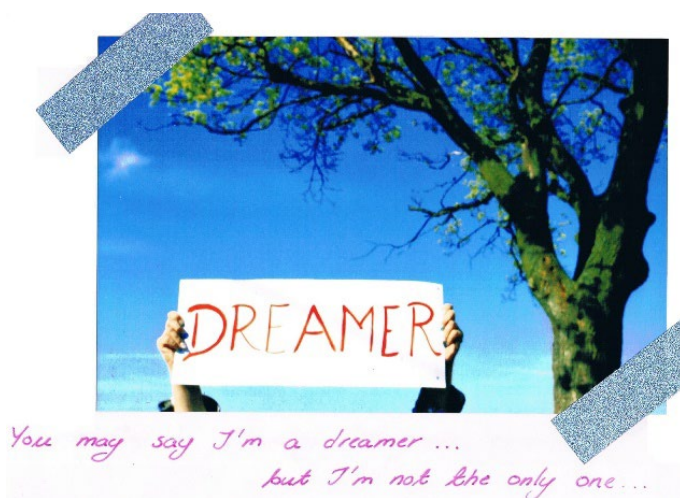
Atrybuty muzyczne stanowią powracający motyw na wielu zdjęciach. Niekiedy towarzyszą im dodatkowe elementy graficzne w postaci oplatającej gitarę pięciolinii, czy krążących wokół niej nut, które mają symbolizować pokłady emocji wyzwolanych przez muzykę. Jedna z uczestniczek badań pisze, że „muzyka to nic innego jak uczucia, które można usłyszeć”. Zdjęcie staje się też pretekstem do rozważań autorki na temat jej przyszłej roli zawodowej. W swojej narracji wspomina, że praca nauczyciela kojarzy jej się z byciem osobą wszechstronną, która ma inspirować innych do podejmowania działań twórczych i odkrywania nowych możliwości. Analizowane fotografie pokazują, że twórczość artystyczna stanowi ważny obszar ekspresji i samo-realizacji studentów.

Fot. 2. Autoportret fotograficzny jako pretekst do pokazywania pasji

Zarówno przestrzeń ogrodu, jak i inne plenery natury stanowiły kontekst dla pokazywania cech osobowych. Studenci pozowali do zdjęć nad morzem, w lesie lub nad jeziorem. Tego rodzaju miejsca stanowiły dla nich rodzaj bezpiecznej przystani, stając się przestrzenią refleksji i kontemplacji. Fotografie wykonywane w przestrzeni natury prezentują bohaterów zdjęć jako refleksyjnych obserwatorów życia, którzy myślą o przyszłości i podejmowaniu kolejnych wyzwań. Na jednym ze zdjęć widzimy, jak młoda dziewczyna siedzi na brzegu i obserwuje staw z łabędziami: „To taka moja przystań, gdzie lubię siedzieć i marzyć. W tym miejscu mogę kontemplować i myśleć o przyszłości”. Na innej fotografii ta sama dziewczyna skrywa się wśród gałęzi drzew, wyciągając dłonie w stronę kwiatów: „Jestem delikatna jak kwiat wiśni, potrzebuję bezpieczeństwa”. Z komentarza słownego wynika, że zdjęcie z jednej strony ma wyrażać głęboką więź z przyrodą, a jednocześnie cechy charakteru studentki, takie jak: ciepłość, łagodność czy opanowanie.

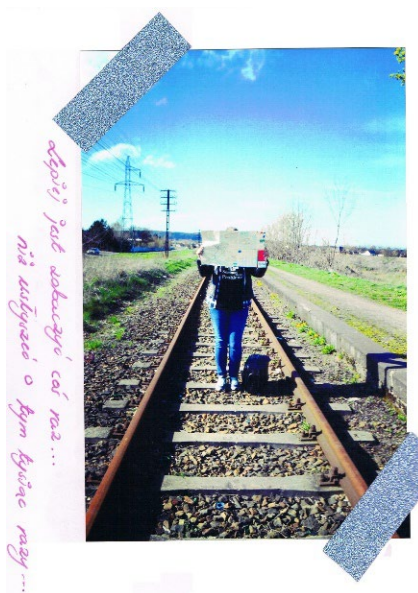
Co ciekawe, motyw drzewa powraca w fototekstach studentów i występuje w różnych kontekstach. Pojawia się nie tylko w odniesieniu do rozwoju osobistego, ale też ukazywania relacji z innymi ludźmi, czy przywoływania wspomnień o bliskich osobach zmarłych. Przestrzeń lasu, w sensie symbolicznym, kojarzona jest z sacrum. W czasach starożytnych drzewa były otoczone czcią, będąc symbolicznym pomostem między światem żywych i umarłych. Fotografie przy drzewach stają się też pretekstem do pokazywania postawy wytrwałości oraz mierzenia się z przeciwnościami losu. Drzewo w sposób symboliczny odnosi się do kosmicznego uniwersum oraz wiecznego cyklu narodzin i śmierci, przez co wywołuje wiele skojarzeń od życiodajności po długowieczność: „Rosną ku niebu, wrastają w niebo, pomimo burz i nawałnic, pomimo zrębu czasu” (Wyrwas, 2019, s. 29). Drzewa są też symbolem nieustannego rozwoju. W tym kontekście na uwagę zasługuje zdjęcie studentki, która trzyma w ręku transparent z napisem „Dreamer”. Na zdjęciu nie widzimy twarzy dziewczyny, tylko wyciągnięte w górę dłonie oraz gałęzie rozkwitającego drzewa. Po raz kolejny kontekst natury zostaje wykorzystany po to, aby pokazać przestrzeń osobistych celów i marzeń. Nie bez znaczenia jest też komentarz autorki w postaci cytatu z piosenki Johna Lennona, który podkreśla, że trudno jest opisać siebie tylko jednym słowem. Nie sposób też ograniczyć się do jednej roli. Pewnym tropem interpretacyjnym może być także fakt, że na zdjęciu nie pojawia się sylwetka autorki, co sugeruje, że nie chciała być postrzegana przez pryzmat cielesności, tylko własnych przekonań i refleksji.

Fot. 3. Przestrzeń natury jako kontekst autoprezentacji (cechy osobowe)

Ciekawą kategorię stanowią także zdjęcia w otwartym plenerze (ścieżki polne, rozdroża i rozstaje dróg). Tego rodzaju fotografie odnoszą się do obszaru związanego

z podejmowaniem decyzji oraz planowaniem przyszłości. Na uwagę zasługuje autoportret dziewczyny z mapą. Zdjęcie zostało wykonane na torach kolejowych, to nie stanowi przykładu ekstremalnego selfie. Autorka stoi z torbą podróżną i mapą, która przysłania jej twarz. Uwagę odbiorcy przykuwa napis na koszulce, który brzmi: „serious problem”, co sugeruje, że poszukiwanie własnej drogi stanowi prawdziwe wyzwanie. Stanie na torach staje się metaforą podróży życia oraz wyboru określonych celów. Nie bez znaczenia pozostaje też komentarz słowny autorki: „Lepiej zobaczyć coś raz, niż usłyszeć o tym tysiąc razy”, co podkreśla wagę bezpośrednich doświadczeń oraz chęć dokonywania nowych odkryć. Analizę znaczenia wybranych rekwizytów prezentuję w tabeli poniżej.

Fot. 4. Przykładowa sceneria jako kontekst dla prezentowania celów i wyboru drogi życiowej

Tabela 1. Przykładowe rekwizyty na zdjęciu oraz ich znaczenie symboliczne

Rekwizyt występujący na zdjęciu	Znaczenie symboliczne
Mapa turystyczna	Wyznaczanie celów, planowanie aktywności, poszukiwanie drogi życia
Torba podróżna	Znak przygotowania na wyprawę, gotowość do podejmowania ryzyka
Tory kolejowe	Symbol niebezpieczeństwa, ale także pragnienie poszukiwań, odkryć i zmian

Źródło: opracowanie własne.

Można zauważyć, że wybór określonej scenerii dla zdjęcia za każdym razem wiąże się ze sferą preferowanych wartości, a jednocześnie stanowi symboliczny kontekst dla autoprezentacji studentów, co przedstawiam na poniższym wykresie.

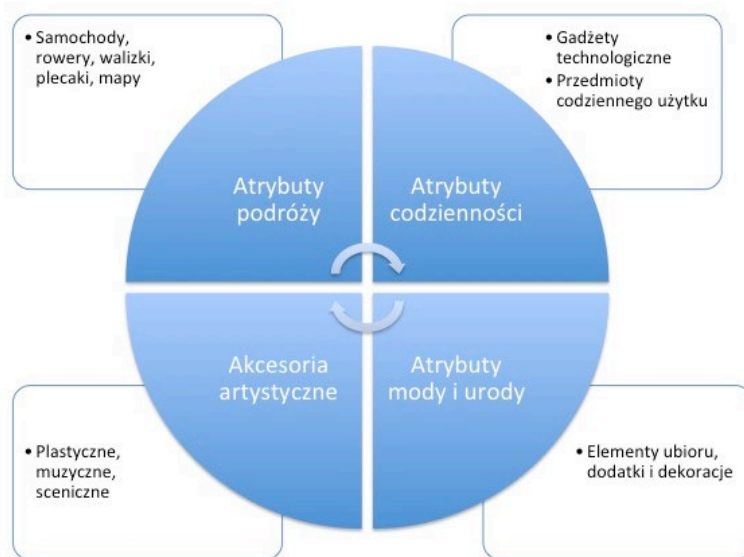

Rycina 1. Wybrane przestrzenie jako kontekst dla prezentowania pasji, ról społecznych oraz cech osobowych
Źródło: opracowanie własne.

Rekwizyty jako kontekst autoprezentacji

Rekwizyty obecne na fotografiach stanowią nie tylko istotny element autoprezentacji, ale jednocześnie stają się widzialnymi symbolami, które odnoszą się do warstwy społeczno-kulturowych znaczeń. Krzysztof Konecki wyróżnia dwa rodzaje symboli: znaki konwencjonalne oraz pojęcia i wyobrażenia, które kojarzą się z innymi przedmiotami (2001, s. 18). Studenci występowali na fotografiach w otoczeniu różnych przedmiotów. Były to zarówno symbole religijne i narodowościowe (flaga Polski, krzyż), jak i przedmioty codziennego użytku. W toku analizy materiału badawczego wyróżniłam określone rodzaje rekwizytów ze względu na ich znaczenie symboliczne:

- atrybuty podróży – odnoszą się do sfery planów i wyboru drogi życiowej,
- atrybuty codzienności – nawiązują do różnych obszarów życia (praca, nauka, formy spędzania czasu wolnego),
- atrybuty mody i urody – prezentują wzory kobiecości i męskości,
- atrybuty artysty – wyrażają formy autoekspresji oraz pasje i zainteresowania.

Rycina 2. Rodzaje rekwizytów na fotografiach
Źródło: opracowanie własne.

Przedmioty codziennego użytku występowały najczęściej na zdjęciach wykonanych w przestrzeni domu. Warto zauważyć, że studentki otaczały się dużą ilością przedmiotów, aby pokazać, że występują w wielu różnych rolach jednocześnie (matki, studentki, osoby pracującej zawodowo). Studentki fotografowały się także z gadżetami technologicznymi, aby pokazać swoje pasje czy aktywność naukową. Książki i komputer stanowiły symboliczne uosobienie wiedzy. Na tej podstawie można wysnuć wniosek, że nauka stanowi ważne pole aktywności młodych kobiet. Studentki pragną prezentować się jako osoby sumienne, pracowite i obowiązkowe. Komentarze pod zdjęciami sugerują, że traktują naukę na studiach jako przepustkę do dalszego rozwoju.

Bohaterowie zdjęć występowali także z różnymi atrybutami podróży. Były to zarówno walizki, plecaki, mapy. W fototekstach wystąpiły zdjęcia wykonane w pociągu lub na torach kolejowych.

Kolejny rodzaj rekwizytów stanowiły akcesoria artystyczne. Fotografowane gitary, farby, czy aparaty stanowiły atrybuty artysty. Powracającym motywem były zdjęcia z aparatem fotograficznym, które ukazywały studentów w roli kreatorów obrazów. Dotyczyło to zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Jedna ze studentek stworzyła kolaż składający się z kilkunastu zdjęć, do których pozuje z aparatami różnych marek. Na uwagę zasługuje artystyczny opis fotografii, który pokazuje, jak wielkie znaczenie odgrywa fotografia w życiu studentki:

Na zdjęciach jestem z Nikonami, Zenitami, dlatego ten problem z fotografiami. Bo wszędzie i zawsze to ja robię zdjęcia, dlatego jak na nich jestem, to zasłonięta. Aparat – trzecie oko, taka moja trzecia ręka.

Z kolei rekwizyty sceniczne pokazywały, w jaki sposób studenci postrzegają sami siebie (woalka na twarzy – oznaka nieśmiałości), maska karnawałowa (odgrywanie różnych ról), wieniec laurowy i białe szaty (rola filozofa i refleksyjnego obserwatora życia). Ciekawy przykład stanowi artystyczny autoportret dziewczyny z maską białego tygrysa, który przywodzi na myśl takie skojarzenia, jak: potęga, siła i szlachetność. Pół twarzy człowieka, pół zwierzęcia w symboliczny sposób ukazuje wewnętrzną różnorodność bohaterki, która poszukuje artystycznych środków wyrazu, aby dokonać autoprezentacji.

Dziewczyny często pozowały do zdjęć w określonych stylizacjach na postaci fikcyjne lub rzeczywiste, co nie zdarzyło się w przypadku mężczyzn. Studentki przebrały się za bohaterki ulubionych książek (Mała Mi jako symbol uporczywości) czy znane gwiazdy filmowe, takie jak Audrey Hepburn. Elegancka czarna sukienka, kapelusz z kokardą, białe perły i ciemne okulary przywodzą skojarzenia z archetypem klasycznej damy. W fototekstach studentek tylko raz pojawiło się takie nawiązanie.

Z jednej strony dziewczyny chciały prezentować się jako osoby atrakcyjne, ale często rezygnowały z tradycyjnych atrybutów kobiecości (spódnice, szpilki), zamieniając je na: trampki, adidasy czy dżinsy. Symbolem nowoczesnie rozumianej elegancji stawały się marynarki i żakiety. Elementy ubioru niejednokrotnie odnosiły się do pełnionych ról społecznych i zawodowych, o czym świadczyły prezentowane na zdjęciach uniformy i mundury oraz nakrycia głowy (czapka wojskowa, beret harcerski, czapka studencka). Bohaterki fotografii rzadko zakładały biżuterię i ozdoby. Jedynym elementem kobiecości było eksponowanie paznokci (w różnych kolorach), co w sensie symbolicznym miało się odnosić do wielości zainteresowań. Pokazuje to, że prezentowanie cenionych wartości było dla studentów ważniejsze, niż wizualne konstruowanie swojego wizerunku.

W przypadku mężczyzn, na zdjęciach nie wystąpiły nawiązania do tradycyjnych wizerunków męskości, opartych wyłącznie na tężyznie fizycznej. Studenci pozowali w T-shirtach, krótkich spodenkach czy bluzach sportowych, a także w eleganckich koszulach czy płaszczach jesiennych. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni chętnie wykonywali fotografie z rekwizytami związanymi z aktywnością sportową (jazda na rowerze, gra w piłkę). W ten sposób pokazywali, że dbanie o kondycję fizyczną oraz zdrowy styl życia jest dla nich równie ważne, co rozwój poznawczy.

Co ciekawe, kobiety chętnie występowały w męskich strojach. Męska koszula i krawat miały uosabiać stanowczość i zdecydowanie. Warto zauważyć, że na kilku zdjęciach studentki pozowały ze sztucznymi wąsami, co miało wyrażać, że potrafią podejmować męskie decyzje. Tego rodzaju zdjęcia wskazują, że kobiety chcą być postrzegane jako silne i niezależne. Z pojęciem męskości wiąże się bowiem wiele cenionych wartości, takich jak: odwaga, dzielność czy rozważne podejmowanie decyzji. Wyimowana jest fotografia, na której młoda kobieta ubrana we flanelową koszulę stoi przy czerwonym samochodzie i zagląda pod maskę. W komentarzu dodaje: „muzyką dla

moich uszu jest czysty warkot silnika”. Wcześniej tego rodzaju aktywności stanowiły domenę mężczyzn, stąd też w fototekstach kobiet samochód staje się symbolem wolności, niezależności i decydowania o swoim życiu. Warto podkreślić, że kultura indywidualizmu wyzwala chęć kreowania tożsamości według własnego projektu i wyobrażeń.

Podsumowanie i zakończenie

Z analizowanych fotografii wyłaniają się ciekawe portrety młodych ludzi. W odpowiedzi na pytanie, jakie fototeksty konstruują studenci, wyróżniłam kilka kategorii:

- refleksyjne – przedstawiają cechy osobowe studentów, a jednocześnie prezentują ich cele i marzenia. Charakteryzuje je refleksja nad własnym życiem oraz poszukiwanie swojego miejsca w świecie. Scenerią zdjęć stają się przede wszystkim plenery natury, a towarzyszącymi rekwizytami są akcesoria artystyczne (gitara, aparat).
- mozaikowe – cechuje je odwoływanie się do różnych stylów i konwencji, znanych z mediów społecznościowych (stosowanie kolażu, serii zdjęć). Na zdjęciach występują różne rekwizyty od podróźnych po atrybuty mody i urody. Fototeksty utrzymane są w konwencji auto-ironii, a bohaterowie zdjęć chcą być postrzegani jako osoby zachowujące dystans wobec różnych spraw. Tematyka przedstawia życie codzienne, pasje oraz aktywności społeczne.
- autokreacyjne – odzwierciedlają ideały studentów oraz ich wyobrażenia na swój temat. Zawierają także wzory osobowe oraz odniesienia do postaci znanych z kultury popularnej. Na zdjęciach pojawiają się rekwizyty sceniczne (maski, kapelusze), które w sposób symboliczny przedstawiają wybrane cechy osobowe.

W poniższej tabeli proponuję ogólną charakterystykę wymienionych kategorii fotonarracji z uwzględnieniem stosowanej scenerii i rekwizytów.

Tabela 2. Typy fotonarracji konstruowanych przez studentów

Fotonarracje	Sceneria	Rekwizyty	Cechy
Refleksyjne	Przestrzeń natury (las, morze, park, ogród)	Instrumenty muzyczne, akcesoria plastyczne	- Odwołanie do archetypu wędrowca, artysty i marzyciela - Prezentowanie cech osobowych
Mozaikowe	Łączenie różnych scenerii	Atrybuty codzienności, atrybuty podróży, mody i urody	- Elementy humoru - Zachowanie dystansu i ironii w przedstawianiu własnego wizerunku - Prezentowanie zainteresowań

Fotonarracje	Sceneria	Rekwizyty	Cechy
Autokreacyjne	Przestrzeń domu	Rekwizyty sceniczne	- Ogrzywanie roli (zakładanie masek, stylizacja na określone postacie) - Przedstawianie swoich ideałów

Źródło: opracowanie własne.

Warto zauważyć, że dominującą strategię w autoprezentacjach stanowi autopromocja, polegająca na budowaniu pozytywnego wizerunku w oczach odbiorców. Studenci postrzegają samych siebie jako osoby pogodne, twórcze i wrażliwe na otaczający świat. Fotografie stają się pretekstem do prezentowania swoich pasji oraz rozmaitych ról społecznych. Uczestnicy badań występują na zdjęciach w roli wolontariuszy, harcerzy, kibiców sportowych czy pasjonatów kina. Studenci stosują rekwizyty sceniczne, aby pokazać swoje aspiracje i ideały. „Uczenie się z własnej biografii niesie odpowiedzi na kluczowe pytania tożsamościowe: Kim jestem? Dlaczego jestem taki? Kim mogę się stać?” (Dubas, 2017, s. 75).

Tworzenie zdjęć stwarza okazję do pogłębiania samoświadomości oraz uczenia się poprzez konstruowanie narracji. Współczesny człowiek żyje w korowodzie masek i zmiennych ról społecznych. Fotografia nie musi być kolejną maską i kamuflażem, ale twórczym wysiłkiem zorientowanym na refleksję oraz poszukiwanie prawdy własnego portretu.

BIBLIOGRAFIA

- Bal, M. (2012). *Narratologia. Wprowadzenie do teorii narracji*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Barthes, R. (2012). Światło obrazu. Uwagi o fotografii (fragmenty). W: M. Bogunia-Borowska, P. Sztompka (red.), *Fotospoleczeństwo. Antologia tekstów z socjologii wizualnej*. Kraków: Wydawnictwo „Znak”.
- Bourdieu, P. (1990). *Photography: A Middle – Brow Art*. Cambridge: Polity Press.
- Briggs, A., Burke, P. (2010). *Spoleczna historia mediów. Od Gutenberga do Internetu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dijck van, J. (2010). Zmediatyzowane wspomnienia w epoce cyfrowej. *Kultura Popularna*, 1(27), 114–137.
- Dubas, E. (2017). Uczenie się z własnej biografii jako egzemplifikacja biograficznego uczenia się. *Nauki o Wychowaniu, Studia Interdyscyplinarne*, 1(4), 63–87. 10.18778/2450-4491.04.05
- Gibbs, G. (2011). *Analizowanie danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Impelluso, L. (2006). *Natura i jej symbole. Rośliny i zwierzęta*. Warszawa: Wydawnictwo „Arkady”.
- Jacyno, M. (2010). Technologie cyfrowe a techniki selfie. *Kultura Popularna*, 1, 77–80.

10. Jurecki, K. (2015). *Między bielą a czernią. Zdzisław Beksiński i fotografia*. Pobrane z: <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/miedzy-biela-a-czernia-zdzislaw-beksinski-fotografia/#fnref-18650-1> (30.03.2021).
11. Konecki, K., Potomska, K. (2001). Archetypy i symbole w reklamie. *Marketing i Rynek*, 7, 16–21.
12. Konecki, K. (2005). Wizualne wyobrażenia. Główne strategie badawcze w socjologii wizualnej a metodologia teorii ugruntowanej. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 1(1), 42–63.
13. Lalak, D., Ostaszewska, A. (2016). *Źródła do badań biograficznych. Listy, dzienniki, pamiętniki, blogi, materiały wizualne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
14. Michałowska, M. (2012). *Foto-teksty. Związki fotografii z narracją*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
15. Mitchell, W. J. T. (1994). *Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago: University of Chicago Press.
16. Nowotniak, J. (2012). *Etnografia wizualna w badaniach i praktyce pedagogicznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
17. Olechnicki, K. (2009). *Fotoblogi, pamiętniki z opcją przekazu. Fotografia i fotoblogerzy w kulturze konsumpcyjnej*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
18. Rogowski, Ł. (2019). Etyczne dylematy badań biograficznych z wykorzystaniem fotografii: perspektywa badacza i badanych. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 15(2), 58–73.
19. Rose, G. (2010). *Interpretacja materiałów wizualnych. Krytyczna metodologia badań nad wizualnością*. Warszawa: Dom Wydawniczy PWN.
20. Sontag, S. (1986). *O fotografii*. Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe.
21. Szmajke, A. (2002). Skromnie czy asertywnie? Poziom osiągnięć szkolnych i styl auto-prezentacji jako wyznaczniki ustosunkowania nauczycielek do uczniów. *Przegląd Psychologiczny*, 45(1), 123–139.
22. Szpunar, M. (2016). *Kultura cyfrowego narcyzmu*. Kraków: Wydawnictwo AGH.
23. Sztompka, P. (2012). *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
24. Wyrwas, J. (2019). *Podróż do Ziemi Świętej*. Koszalin: „Civitas Christiana”.